

УДК: 398.22

КЕНЖЕ ЭПОСТОРДУН СЮЖЕТТИК-ТЕМАТИКАЛЫК КӨРСӨТКҮЧТӨРҮНҮН
МААНИСИ ЖАНА ТҮЗҮЛҮШ ӨЗГӨЧӨЛҮГҮ

**Кулалиева К.О. – филол.ил.канд., КТМУнун
Гуманитардык факультетинин
Синхрондук котормо бөлүмүнүн ага окутуучусу.
E-mail: kaliya.kulaliyeva@manas.edu.kg**

Аннотация: Макалада кыргыз элинин кенже эпостору боюнча басмага даярдалып жаткан салыштырмалуу сюжеттик-тематикалык көрсөткүчтөрдүн мааниси баса белгиленип, түзүлүш өзгөчөлүгү иликтенип, бул көрсөткүчтө орун алган тематикалык бөлүмдөр боюнча сыпаттама берилди. “Манас” эпосунун сюжеттик-тематикалык көрсөткүчүнүн тажрыйбаларынан пайдаланып, республиканын ЖОЖдорунда жана КР УИАсында эмгектенген фольклористтер менен биргеликте ишке ашырылып жаткан “Кожожаш”, “Эр Төштүк”, “Жаныш, Байыш”, “Курманбек”, “Эр Табылды”, “Жаңыл Мырза” эпостору боюнча сюжеттик-тематикалык көрсөткүчтөрдү түзүү жумушу учурда аякыркы баскычына келип жетти. Бул көрсөткүчтөрдүн эпостордун маани-мазмунун, идеяларын, аларда камтылган улуттук баалуулуктарды элдин, өзгөчө жаштардын, кеңири катмарына жеткирүүдөгү мааниси зор. Эмгек илимпоздорго элдик кенже эпостордо катылып жаткан керектүү маалыматты оңой жол менен издеп таап, жаңы көз караштардын ачылышына түрткү бере турган изилдөөлөрдү жасоого мүмкүнчүлүк түзөт. Макаланы даярдоодо сыпаттама анализ, синез, сандык жана салыштырма анализ ыкмалары пайдаланылды.

Ачык сөздөр: кенже эпостор, сюжеттик-тематикалык көрсөткүч, өзөк окуялар, тематикалык бөлүмдөр, “Кожожаш”, “Эр Төштүк”, “Жаныш, Байыш”, “Курманбек”, “Эр Табылды”, “Жаңыл Мырза”.

ЗНАЧЕНИЕ И СТРУКТУРНАЯ ОСОБЕННОСТЬ СЮЖЕТНО-ТЕМАТИЧЕСКИХ
УКАЗАТЕЛЕЙ МАЛЫХ ЭПОСОВ

**Кулалиева К.О. – канд. филол. н., ст. преп. отд. Синхр.
перевода Гуманит. факульт, КТМУ.
Бишкек, Кыргызская Республика.
E-mail: kaliya.kulaliyeva@manas.edu.kg (Бишкек)**

Аннотация: В статье подчеркивается важность готовящихся к публикации сравнительных сюжетно-тематических указателей по малым эпосам кыргызского народа, исследуются особенности структуры и описываются тематические разделы. Работа по созданию сравнительных сюжетно-тематических указателей малых эпосов «Кожожаш», «Эр Төштүк», «Жаныш, Байыш», «Курманбек», «Эр Табылды», «Жаныш Мырза» подошла к завершающей стадии. При составлении этих указателей использовался опыт составления сюжетно-тематического указателя эпоса «Манас». Указатели были составлены фольклористами, работающими в разных вузах республики и учеными из НАН Кыргызской Республики. Эти указатели важны для передачи смысла и идей эпосов, содержащихся в них национальных ценностей, широкому кругу читателей, особенно молодежи. Работа позволяет ученым легко найти необходимую информацию, скрытую в народных эпосах, и проводить исследования, которые приведут к открытию и появлению новых научных

взлядов. При подготовке статьи использованы методы описательного анализа, синтеза, количественного и сравнительного анализа.

Ключевые слова: малые эпосы, сюжетно-тематический указатель, основной сюжет, тематические разделы, «Кожожаш», «Эр Тоштук», «Жаныш, Байыш», «Курманбек», «Эр Табылды», «Жаныл Мырза».

SIGNIFICANCE AND STRUCTURE PECULIARITIES OF THE PLOT-THEMATIC INDEX OF THE MINOR EPICS

**Kulalievа K.O. – Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer of the Translation
Department, Faculty of Humanities,
Kyrgyz-Turkish University of “Manas”,
Bishkek, Kyrgyz Republic.
E-mail: kaliya.kulaliyeva@manas.edu.kg**

Abstract: The article is focused on the importance of comparative plot-thematic index of the Kyrgyz minor epics that have been prepared for publication, and examines the features of the structure, and describes the thematic sections of this indicator. Using the experience of the plot-thematic index of the Manas epic, with cooperative work of folklorists working at local universities and the National Academy of Sciences of the Kyrgyz Republic there have been developed the comparative subjective-thematic indicators based on the epics of Kojojash, Er Toshtuk, Janysh, Baiysh, Kurmanbek, Er Tabyldy, Janyl Myrza which is now in its final stage. These indicators are important for conveying the meaning and ideas of the epics, the national values to a wide range of people, especially the youth. The study allows scientists to search for the necessary information hidden in folk epics and conduct research that can lead to new ideas. In this article the methods of descriptive analysis, synthesis, quantitative and comparative analysis were used.

Key words: minor epics, subject-thematic index, key stories, thematic sections, Kojojash", Er Toshtuk, Janysh, Baiysh, Kurmanbek, Er Tabyldy, Janyl Myrza.

Киришүү

Кыргыз элинде таанууну жана таанытууну, ар тараптуу изилдөөнү жана элдин кеңири катмарына жеткирүүнү талап кылган ондогон кенже эпостор бар. Алардын ар бири боюнча айрым-айрым изилдөөлөр жүргүзүлгөн жана азыр да жүргүзүлүүдө. Бирок кыргыз эпос таануусунда, анын ичинде кенже эпостор боюнча систематизация, каталогизация, индексация сыяктуу иштер буга чейин жүргүзүлгөн эмес. “Манас” эпосунун сюжеттик-тематикалык көрсөткүчүн түзүү ишинин биринчи баскычы (Нарын аймагынан чыккан манасчылардын варианттары боюнча) бүтөрү менен, ошол иштин тажрыйбасына таянуу менен кенже эпостор боюнча көрсөткүч түзүү жумушу башталып, учурда алты эпос боюнча көрсөткүч түзүлүп, жарыялануу этабына жетип отурат. Бул макалада ошол эмгектин мааниси белгиленип, көрсөткүчтөрдүн структурасы иликтенип, айрым эпостор боюнча түзүлгөн көрсөткүчтөргө сыпаттама берилди. Кенже эпостор боюнча көрсөткүч түзүүдө негизинен КР Улуттук илимдер академиясынын окумуштуулары тарабынан басмага даярдалган “Эл адабияты” сериясында жарыкка чыккан эпостун варианттары пайдаланылды. Изилдөө жүргүзүүдө салыштырма анализ, сандык жана сапаттык анализ, сыпаттоо ыкмалары колдонулду. “Кенже эпостордун сюжеттик-тематикалык көрсөткүчү” аттуу долбоордун жетекчиси катары топтолгон бардык материалдарды салыштырып, жалпылыктар менен айырмачылыктарды аныктап, иштин натыйжасында жетишкен ийгиликтер менен иш учурунда алдыбызга чыккан татаалдыктарды белгилөө зарылчылыгын туюп, бул макаланы жазуу зарылчылыгы келип чыкты. Ошону менен бирге ишти аткаруу

этаптары тууралуу окумуштуулар менен бөлүшүү маанилүү деп эсептедик, анткени көрсөткүч түзүлгөн жана да түзүлүү этабындагы алты эпостон башка да ондон ашуун сандагы кенже эпосторубуз менен элдик поэмаларыбыздын көрсөткүчтөрүн түзүү келечектин иши.

Жогоруда кенже эпостор боюнча изилдөөлөр жүргүзүлүп жатканын белгилегенбиз. Мына ошолордун акыркы чыккандары “Кыргыз адабияты тарыхынын” 1- [1] жана 3- томдоруна [2] киргизилген. Бул эмгектердин биринде баатырдык эпоско төмөнкүдөй аныктама берилген: “Элдин басып өткөн тарыхый жолунун урунттуу учурларына, башынан өткөргөн көрүнүктүү окуяларына байланыштуу жалпы элдик баатырдыкты чагылдырган, ыр түрүндөгү көлөмдүү чыгармаларды баатырдык эпостор деп жүрөбүз.

Кыргыз фольклор илиминде “Манас” эпосун аталган чакан эпостордон айырмалоо максатында шарттуу түрдө чоң жана кенже эпостор деген терминдер колдонулат. Бул ык боюнча чоң эпос деп “Манас” жана анын бөлүмдөрүн атайбыз. Кенже эпоско ыр түрүнө айланган башка жомоктун барлыгы киргизилет. Бирок, “Манас” башка эпостордон көлөмү жана мааниси жактан бөлүнүп турганы менен идеялык мазмуну, көркөмдүк деңгээли, эл турмушун чагылдыруусу боюнча кенже эпостор андан кем калышпайт”. [3] Мына ушуга байланыштуу “Манас” эпосу боюнча көрсөткүч түзүү тажрыйбасын пайдаланып, региондордогу жогорку окуу жайларында иштеген тажрыйбалуу жана жаш окумуштуу фольклористтери менен биргелешип жогоруда аты аталган алты эпос боюнча көрсөткүч басмага даярдалууда. Кенже эпостордун сюжеттик тематикалык көрсөткүчү – бул кенже эпостордун (тигил же бул, мисалы, “Кожожаш”, “Эр Төштүк” ж.б.) классикалык үлгүлөрүн айтуучуларынын варианттарынын сюжеттик-тематикалык классификациясынын негизинде түзүлгөн салыштырмалуу системалык каталогу.

1. Кенже эпостордун сюжеттик-тематикалык көрсөткүчүнүн маани-маңызы

Ишке ашырылып жаткан “Кенже эпостордун сюжеттик-тематикалык көрсөткүчү” долбоорунун алкагында элибизде болгон кенже эпостордун белгилүү варианттарынын тексттери сюжеттик жана тематикалык жактан талдоого алынып, тема, подтемаларга ажыратылып, фольклордук тексттердин, анын ичинде мифологиялык, баатырдык, турмуштук эпосту изилдөөнүн өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен изилдөөгө алынат жана көрсөткүч түзүлөт. Көрсөткүч түзүү аркылуу окурмандарды тексттин өзүнө багыттоо, б.а. керектүү тематикадагы маалыматты эпостун кайсы вариантында, кандай өзгөчөлүктө берилгенин текстке кайрылуу аркылуу билип алуу ишин жеңилдетүү максаты көздөлөт. Ошондой эле бул сыяктуу көрсөткүчтөр эпосту жайылтуу, пропагандалоо, изилдөө иштеринин илгерилешине ыңгайлуу шарт түзөт.

Долбоор республикабыздагы түрдүү жогорку окуу жайларында эмгектенген эпос таануучу, фольклорист-изилдөөчүлөр тарабынан ишке ашырылууда. Анткени бир окуу жайдан бир эле учурда эпос боюнча көрсөткүч түзүү ишин алып кете ала турган бир нече илимпоздун чыгышы өтө кыйын. Бирок ушул багытта изилдөө жүргүзгөн окумуштуулар бардык региондордогу ЖОЖдордо эмгектенишет. Бул долбоор региондордогу эпос таануучулардын, өзгөчө жаш изилдөөчүлөрдүн катышуусунда ишке ашырылууда. Түзүүчүлөр тууралуу, мисал катары алынган эпостор боюнча, макаланын 2-бөлүмүндө кенири маалымат берилет. Бир канча жогорку окуу жайларынын фольклорист адистери менен биргелешип ишке ашырылып жаткан ушул долбоорду моралдык жана материалдык жактан колдоо көрсөтүп жаткан республикабыздагы жогорку окуу жайларынын жетекчилерине ыраазычылык билдиремин.

“Кенже эпостордун сюжеттик-тематикалык көрсөткүчү” долбоору бир нече баскычтан туруп, бардык кенже эпостордун көрсөткүчүн түзүүнү максат кылат. Алгачкы баскычта төмөнкү эпостор изилдөөгө алынып, төмөндө белгиленген ЖОЖдордун базасында ишке ашырылуусу пландалган. Долбоорду жүргүзүүнүн координациялык

борбору КР УИА Ч.Айтматов ат. Тил жана адабият институту эсептелинет. Төмөндө кенже эпостор жана аларды түзүүгө катышкан ЖОЖдордун тизмеси келтирилди:

№	Кенже эпостор боюнча көрсөткүчтөр	Жогорку окуу жайы
1	“Кожожаш” эпосунун сюжеттик-тематикалык көрсөткүчү	Ош Мамлекеттик университети
2	“Эр Төштүк” эпосунун сюжеттик-тематикалык көрсөткүчү	И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети
3	“Жаныш, Байыш” эпосунун сюжеттик-тематикалык көрсөткүчү	К.Тыныстанов атындагы Ысык-Көл Мамлекеттик университети
4	“Курманбек” эпосунун сюжеттик-тематикалык көрсөткүчү	Талас Мамлекеттик университети
5	“Эр Табылды” эпосунун сюжеттик-тематикалык көрсөткүчү	Б.Осмонов атындагы Жалал-Абад Мамлекеттик университети
6	“Жаңыл Мырза” эпосунун сюжеттик-тематикалык көрсөткүчү	С.Нааматов атындагы Нарын Мамлекеттик университети

Долбоордун илим менен техникага кошо турган салымы жана коомго пайдасы:

- баатырдык эпостордун мыкты үлгүсү болгон “Кожожаш” (мифтик-архаикалык), “Эр Төштүк” (мифтик-архаикалык), “Жаныш, Байыш”, “Курманбек”, “Эр Табылды” эпосторунун сюжеттик-тематикалык көрсөткүчтөрүн түзүү аркылуу кыргыз фольклористика илимин, дүйнөлүк жана түрк эпос таануу илимин жаңыча изилдөө менен толуктоо;
- бул эпостордо чагылдырылган темалардын өзгөчөлүктөрүн илим дүйнөсүнө, коомчулукка тартуулоо аркылуу дүйнө жана түрк элдеринин эпосторунда чагылдырылган орток маданият, тарых, тилге байланыштуу темаларды оңой жол аркылуу таануу жана таанытуу;
- кенже эпосторду, элдик поэмаларды систематизациялоо жана каталогизациялоо ишин бул эмгектерден баштоо, башка кенже эпосторду да бул багытта изилдөөгө жол ачуу;
- эпостогу чоң жана майда темаларды изилдөөгө, чечмелөөгө жана аларды бир системага салууга мүмкүнчүлүк түзүү;
- бул эпостордун түрдүү варианттарын салыштырып изилдөө аркылуу варианттарындагы сюжеттик-тематикалык жалпылык жана айырмачылыктарды аныктоого мүмкүнчүлүк түзүү;
- эпостордун маани-мазмунун элдин калың катмарына жеткирүү, эпостордун маани-маңызын туура кабылдоого жардамчы болуу.

2. Кенже эпостордун сюжеттик-тематикалык көрсөткүчтөрүнүн түзүлүш өзгөчөлүгү

Кыргыз эли эпосторго бай. “Манас” эпосуна салыштырмалуу түрдө гана кенже эпостор деп аталып жүргөн элдик ар бир кенже эпос “Манас” эпосуна карата мамиледен кем эмес көңүл бурууну, изилдөөнү талап кылат. Элибизде [“Кожожаш”](#), [“Эр Төштүк”](#), [“Жаныш, Байыш”](#), [“Курманбек”](#), [“Эр Табылды”](#), [“Саринжи, Бөкөй”](#), [“Эр Солтоной”](#), [“Жаңыл Мырза”](#), [“Олжобай менен Кишимжан”](#), [“Жоодарбешим”](#) сыяктуу дагы башка эпостордун бир эмес бир нече варианттары айтылып келген. Түрк тилдүү элдердин көбүндө кездешкен “Эр Төштүк” эпосунун варианттарынын, версияларынын ичинен кыргыз тилиндегиси эң мыкты чыгарма катары эсептелинип, чет мамлекеттерде басылып чыгарылганы бизге маалым.

Элдик эпостор Б.Кебекова, С. Закиров, Ж.Төлөев, П.Ирисов, Ж.Субанбеков, С.Кайыпов, Т.Абдыракунов сыяктуу ж.б. окумуштуулар тарабынан изилденилип, тексттери жарыяланган. С.Закировдун “Кожожаш” эпосунун кээ бир маселелери” (1959)[4], “Эр Төштүк” эпосунун варианттары жана идеялык-көркөмдүк өзгөчөлүктөрү” (1965)[5], Ж.Субанбеков “Кыргыз элинин баатырдык кенже эпостору” (1970)[6],

С.Кайыпов “Проблемы поэтики эпоса “Эр Тештук” (1990)[7] жана “Эл адабияты” сериясында жарык көргөн эпостордун тексттери биздин көрсөткүч түзүү ишибизде кайрылган башкы булактардан болуп калды. Көрсөткүч түзүүдө жалпы методологиялык маселелерди түшүнүүгө төмөнкү булактарга кайрылууга туура келди:

“Манас” эпосунун сюжеттик-тематикалык көрсөткүчү – I. 1-китеп. [8]

“Манас” эпосунун сюжеттик-тематикалык көрсөткүчү – I. 2-китеп. [9]

“Манас” эпосунун сюжеттик-тематикалык көрсөткүчү – I. 3-китеп. [10]

<http://www.ruthenia.ru/folklore/indexes.htm> [11]

<https://viewer.rusneb.ru/ru/> [12]

<https://kartaslov.ru> [13]

Көрсөткүч түзүү ишинин мөөнөтү жана этаптары:

Мөөнөтү: 9 ай. (2021-жылдын 15-мартынан 15-декабрына чейин)

Этаптары:

Этаптар	Мөөнөт	Аткарыла турган иштер
1-этап	1-2-ай	Тексттерди тандоо, электрондук варианттарын даярдоо; тексттерди окуу, анализдөө, темаларга ажыратуу.
2-этап	3-7-ай	Бөлүштүрүлгөн теманын үстүндө иштөө, көрсөткүч түзүү.
3-этап	8-9-ай	Текшерүү, толуктоо, редакциялоо.

Бир айда эки жолу чогулуп, талкуу уюштуруу.

Көрсөткүчтө эмнелер камтылган:

1. Өзөктүк окуялардын салыштырмалуу көрсөткүчү (мисалдары менен);
2. Тематикалык бөлүмдөр (мисалдары менен);
3. Өзөктүк окуялардын кыскача салыштырма таблицасы.

Эпостун сюжетиндеги окуялар сүрөттөлгөн беттер көрсөтүлүп, тематикалык бөлүмдөргө тиешелүү сөз жана түшүнүктөрдүн жыштыгы аныкталды. Элестетүүгө мүмкүн болуш үчүн төмөндө эки, “Кожожаш” жана “Эр Табылды” эпостору боюнча түзүлгөн көрсөткүчтөргө кененирээк токтолмокчубуз.

2.1. “Кожожаш” эпосунун сюжеттик-тематикалык көрсөткүчү

“Кожожаш” эпосунун сюжеттик-тематикалык көрсөткүчү Ош мамлекеттик университетинин фольклорист окумуштуулары менен биргеликте түзүлдү. Топ башчысы филология илимдеринин доктору, проф. Гулина Жамгырчиева өз милдетин жоопкерчилик менен аткарып, жумушту өз убагында жана толук өткөрүп берди. Көрсөткүч түзүү ишине катышкан илимпоздор жана адистер: ф.и.д., проф. Г.Жамгырчиева, ф.и.к. ага окут. К.Кулалиева, ага окут. А.Эрматова, А.Кулуева, Ш.Бекишова, Г.Абдрахманова.

“Кожожаш” эпосунун С. Конокбаев, А.Үсөнбаев, Т.Жээнтаевдин варианттары боюнча салыштырма сюжеттик-тематикалык көрсөткүчүн түзүүдө 2015-жылы жарыкка чыккан “Эл адабияты” сериясынын 1-тому пайдаланылды [14]. Көрсөткүчтө иликтөөгө алынган варианттар айтуучулардын аты-жөнүнүн кыскартылып берилиши аркылуу коддолду: **АУ, СК, ТЖ**.

Эпостоогу өзөк окуялар төмөнкүдөй алты подтемага ажыратылып берилди:

I. Кожожаштын төрөлүшү, балалыгы

- II. Кожожаштын үйлөнүшү
- III. Сур эчкинин окуясы
- IV. Кожожаштын аскада калышы
- V. Кожожашты издөө
- VII. Молдожаштын окуясы

Мисалы:

I. КОЖОЖАШТЫН ТӨРӨЛҮШҮ, БАЛАЛЫГЫ

Бул бөлүмдө баатырдын төрөлүшүнөн тартып, баатырга аттын коюлушу, балалык чагы жана анын көзгө атар мерген болуп жетилиши тууралуу окуялар 3 темага ажыратылып каралды. Башкача айтканда баатырдын үйлөнүшүнө чейинки өзөк окуялар, баатырдык эпосторго мүнөздүү мотивдер талдоого алынды. Каралган варианттарда Алымкул Үсөнбаевдин варианты Сулайман Конокбаев менен Төлөмүш Жээнтаевдин вариантынан кескин айырмаланат. Көлөмү жана көркөмдүгү боюнча айырмаланган А.Үсөнбаевдин вариантында башка варианттарда кездешкен айрым окуялардын, мотивдердин кездешпегенин байкоого болот.

1. БААТЫРЛАРДЫН АТА-ТЕГИ, ТӨРӨЛҮШҮ

1.1. Баатырлардын ата-теги

Бул бөлүмдө Кожожаш жана анын уулу Молдожаштын да ата-теги эскертилген учурлар каралгандыктан темада да, подтемада да “Баатырлардын” деген сөз колдонулду.

АУ – [2015: 58-59, 71, 96, 98, 107, 113, 115, 123, 159, 190, 193, 197-203, 226] Ата-теги боюнча кыска гана маалымат берилип, балалыгына дароо өтүп кетет. Төрөлүшү тууралуу маалымат берилбейт.

Кожожаш – кытай деген уруунун ичинен чыккан Карыпбай дегендин баласы болгон. (58)

Кыргыздын урук ичинде,

Кытай деген эл эле.

Жердеп жаткан жерлери,

Таластын башы Каракол,

Керилген кең сай төр эле.

Атасы мунун Карыпбай,

Баласы мерген болду – деп,

Кошула көчүп бир жүргөн

Жыйырма түтүн эл эле. (58)

СК – [2015:20] Чыгарманын тексти кара сөз түрүндөгү төмөнкүдөй саптар менен башталып, андан соң дароо эле балалыгы тууралуу окуя сүрөттөлөт.

Кожожаш кыргыз ичинде кытай уруусунан чыгат. Атасынын аты Арыпбай, энесинин аты Акеркеч. (20)

ТЖ – [2015: 244] Кыска маалымат берилет.

Кожожаштын атасы мал-мүлктүү бай экен. (244)

2. БААТЫРГА АТ КОЮУ

АУ – [2015: 187-188, 202] Кожожаштын уулуна ат коюлганы.

Эркек туусаң балаңды,

Молдожаш деп, ат кой – деп,

Айтып кеткен эмести,

Кече, кайран мерген берени. (187)

*Бир мал союп, байкуш чал,
Элинен бата дуба алып.
Молдожаш – деп ат койду,
Кайгырып жүргөн Зулайка,
Капасы чыгып шат болду.
Кайран мерген жалгыздан,
Аман болсо Молдожаш,
Бир калган туяк зат болду. (188)*

ТЖ – [2015: 249] Кожожаш аскада калып, ата-энеси, эли-журту ага келишет. Ошондо энеси зар какшап ыйлайт, уулунун аты кандайча коюлганын эскерет.

*Ак боз бээни сойдурдум,
Анжыяндан кожо алып,
Атыңды жаңгыз Кожожаш койдурдум. (249)*

С.Конокбаевдин вариантында ат коюуга байланыштуу окуя кездешпейт.

“Кожожаш” эпосундагы тематикалык бөлүмдөр:

№	Бөлүмдүн аталышы	№	Бөлүмдүн аталышы
I	Каармандар. Жаныбар-каармандар	IX	Кеңеш
II	Жер-суу аттары	X	Каада-салт, үрп-адат
III	Түш. Сыйкырдуу күчтөр. Аян	XI	. Өң-түстөр
IV	Өсүмдүктөр	XII	Тамак-аш
V	Табият	XIII	Ант
VI	Курал-жарактар	XIV	Достошуу
VII	Буюм- тайымдар	XV	Касташуу, карама- каршылык, душмандык
VIII	Кийим-кече	XVI	Аңчылык, мергенчилик

Мисалы:

II. ЖЕР-СУУ АТТАРЫ

Эпостун варианттарындагы жер-суу аттары көрсөткүчкө “Жер-суу аттары” деген аталышта өз-өзүнчө (“Жер аттары”, “Суу аттары” деп) бөлүнбөстөн киргизилди. Изилдөөнүн натыйжасында архаикалык эпостун жанрына мүнөздүү эски аттар менен бирге (Ак-Ойрок, Көк-Ойрок, Ак-Сай ж.б.) кийинки мезгилде пайда болгон жер аттары (Кара-Балта) кездешкенин байкоого болот. Бул темада айрым сөздөрдү жалпы ат же энчилүү ат экенин айырмалоо кыйын болуп, муну көйгөй катары кароо керектигин белгилөө зарыл (Кара тоо, Улуу тоо, Ак тескей ж.б). Көрсөткүчкө киргизилген топонимдер менен гедронимдер алфавиттик тартипте жайгаштырылды. Жогоруда белгиленгендей жер жана суу аттары ажыратылбастан, аралаш берилди. Бир эле аталыш, суунун да, жердин да атын билдириши мүмкүн. Мисалы: Талас. Бирок контексттен белгилүү болгон учурлары өзүнчө берилди. Мисалы: Талас суусу.

Аблетим: АУ – [2015: 157, 165(3), 169, 199, 200, 201, 202, 207, 217, 218(2), 219, 222, 229]
*Абалдан ойлоп белгилеп,
Сур эчки болжоп жүрчү экен,*

	<p><i>Аблетим асканы. (157)</i> <i>Сур эчки баштап жөнөдү:</i> <i>«Атасы өлгөн жерлер – деп,</i> <i>Аблетимде өлгөн – деп.</i> <i>Арзып жүргөн эчкинин,</i> <i>Тилегин кудай берген – деп.</i> <i>Картаңынан кутулсам,</i> <i>Туш келдим кайта жашына,</i> <i>Башасын да ашып барайын,</i> <i>Атасы турган жер эле,</i> <i>Аблетимдин ташына».</i> (218)</p> <p>Башка варианттарда кездешпейт.</p>
--	--

2.2. “Эр Табылды” эпосунун сюжеттик-тематикалык көрсөткүчү

“Эр Табылды” эпосунун сюжеттик-тематикалык көрсөткүчү Б.Осмонов ат. Жалал-Абад мамлекеттик университетинин окумуштуулары менен биргеликте түзүлдү. Топ башчысы филология илимдеринин док., проф. Кубанычбек Калчакеев. Коюлган талап боюнча жүктөлгөн милдетти өз убагында жоопкерчилик менен аткарып, ишти тапшырышты. Көрсөткүч түзүү боюнча долбоордун кеңешчилери: А. Акматалиев, академик (КР УИА, Ч.Айтматов ат. Тил жана адабият инст. директору), К. Абакиров, филол. ил. док., проф. (Ж.Баласагын ат. КУУ).

Долбоор мүчөлөрү: Кубанычбек Калчакеев, ил.д., проф., (Б.Осмонов ат. ЖАМУ) Калия Кулалиева, и.к. (КТМУ), А. Шерипбаев (Б.Осмонов атындагы ЖАМУ); Р. Келдибаева, (Б.Осмонов атындагы ЖАМУ); Г. Ашимбаева (Б.Осмонов атындагы ЖАМУ); К. Кошойканов (Б.Осмонов атындагы ЖАМУ), Г.Абдрахманова (“Учкун” басмаканасы, редактор).

“Эр Табылды” эпосунун Актан Тыныбеков, Ырысбай Дыйканбай уулунун варианттары боюнча салыштырма сюжеттик-тематикалык көрсөткүчүн түзүүдө 2015-жылы жарыкка чыккан “Эл адабияты” сериясынын 3-тому пайдаланылды [15]. Көрсөткүчтө иликтөөгө алынган варианттар айтуучулардын аты-жөнүнүн кыскартылып берилиши аркылуу коддолду: **АТ, БД.**

Төмөндө “Эр Табылды” эпосунун өзөктүк окуялары ички бөлүнүштөрү менен мисал катары келтирилди:

I. БААТЫРДЫН АТА-ТЕГИ, ТӨРӨЛҮШҮ ЖАНА ЭР ЖЕТИШИ

- 1.1. Чоң атасы Омокан тууралуу
- 1.2. Омокандын уулдары Ормонкан, Эрманкан тууралуу
- 1.3. Эрманкандын уулу Кудайназар жана анын балдары тууралуу
- 1.4. Кудайназардын эли-жеринин куулушу
- 1.5. Эрманкандын Агачага үйлөнүшү, Табылдынын жана Кардыгачтын төрөлүшү
- 1.6. Атасы Эрманкандын өлүмү
- 1.7. Табылдынын балалык чагы, эр жетилиши

II. ЭРМАНКАНГА АШ БЕРҮҮ

- 2.1. Аш өткөрүү боюнча кеңеш
- 2.2. Аш тууралуу агасы Кудайназарга кат жөнөтүшү
- 2.3. Кудайназардын катка жообу
- 2.4. Катты элге окуп берүүсү
- 2.5. Аштын камылгасынын башталышы
- 2.6. Аксакал Устанын Кудайназарга кезигиши

- 2.7. Кудайназардын бузукулугу
 2.8. Сокур Кара сынчыга уулдарын сынатышы жана аштын жүрүшү
 2.9. Аштагы ат чабыш
 2.10. Аштан кийин Алтыбайдын чатак салышы

III. БИРИНЧИ УРУШ

- 3.1. Кардыгачтын түш көрүүсү
 3.2. Алтыбай менен Табылдынын кайым айтышуусу
 3.3. Алтыбайдын качышы
 3.4. Калмактар менен Табылдынын урушу
 3.5. Калмактардын жеңилиши, тарашы

IV. ЭКИНЧИ УРУШ

- 4.1. Табылдынын ооруп калышы
 4.2. Чалкалмакты Табылдынын жылкысына тийиши
 4.3. Кардыгачтын Арчаторуну издеп табышы
 4.4. Табылдынын Уста баатырга жазган каты
 4.5. Калмактар менен уруш
 4.6. Чалкалмактын жараланышы
 4.7. Табылдынын жарадар болушу
 4.8. Табылдынын 40 жигитти элине узатышы

V. ТАБЫЛДЫНЫН ТАЛАСКА КЕЛИШИ

- 5.1. Манастын күмбөзүнө келип дарыланышы
 5.2. Кардыгачтын журтта калтырган каты
 5.3. Элдиярдын элине кайтышы
 5.4. Элдин азап-тозоктору, армандары
 5.6. Кардыгачтын түш көрүшү
 5.7. Баатырлардын ордон чыгышы
 5.8. Табылдынын арманы
 5.9. Үч баатырдын жолугушуусу
 5.10. Табылдынын айыгышы

VI. ОКУЯЛАРДЫН ЖАҢЫ НУКТА ӨНҮГҮҮСҮ

- 6.1. Элдиярдын баяны
 6.2. Элдияр менен Табылдынын элине кайтышы
 6.3. Үч баатырдын кеңеши
 6.4. Эрмектин Табылдыны эли-журтуна сүйүнчүлөшү
 6.5. Эл менен жолугушуу, өз жерине кайтуу
 6.6. Табылды менен 40 жигиттин кеңеши

VII. ЧАЛКАЛМАКТЫН ЖЕҢИЛИШИ

- 7.1. Кудайназардын жуучулукка барышы, өлүмү
 7.2. Торкобектин жеңесинен энесине сөз айттырышы
 7.3. Табылдынын Чалкалмактын жылкыларына тийиши
 7.4. Алтыбайдын жуучулукка барып өлүшү
 7.5. Чалкалмактын өлүмү
 7.6. Эр Табылдынын Торкобекке үйлөнүшү

Тематикалык бөлүмдөр:

№	Бөлүмдүн аталышы	№	Бөлүмдүн аталышы
I	Каармандар	XIV	Үй-бүлөлүк мамиле
II	Жер-суу аттары	XV	Өлүм
III	Тулпарлар	XVI	Бата

IV	Жаныбарлар	XVII	Мезгил, убакыт, чен-өлчөм
V	Өсүмдүктөр	VIII	Өң-түс
VI	Достук	XIX	Мүнөз, келбет
II	Кастык	XX	Арман, керээз
III	Согуш	XXI	Жайчылык өнөр
IX	Түш көрүү	XXII	Кат жазуу
X	Каада-салт, үрп-адат	XIII	Улуттук оюндар
XI	Курал-жарактар	XIV	Куда түшүү
II	Кийим-кече	XXV	Элдик медицина
III	Тамак-аш		

Корутунду

Кыргыз элинин кенже эпостору боюнча түзүлгөн сюжеттик-тематикалык көрсөткүчтөрдүн илим жана коомчулук үчүн мааниси зор. Бул эмгектер фольклористикалык гана эмес, лингвистикалык, маданий, этнографиялык, тарыхый, географиялык, антропологиялык, философиялык, саясий жана социологиялык багыттарда изилдөө иштерин жүргүзүүдө колдонулса пайдалуу болот. Анткени ар бир эпос боюнча керектүү маалыматты түрдүү айтуучунун варианттагы чагылдырылуу өзгөчөлүктөрү менен кошо ушул көрсөткүчтөргө таянуу менен тез таап алып, кызыктырган маселелерди изилдөөгө шарт түзүлөт. Элдик оозеки чыгармачылыктын үлгүлөрүн, айтуучулук өнөрдү изилдөөдө бул материалдардын колдо болгону илимпоздор үчүн түзүлүп берилген чоң мүмкүнчүлүк болуп саналат. Кенже эпостордун ар биринин маани-мазмуну, окуялардын берилиш өзгөчөлүгүнө жараша көрсөткүчү түзүлүп, жарыялануу этабында турат. Ушул эмгектердин жарыкка чыгышы колдоого алынып, ар бир окуу жайынын сайтында турса, изилдеген окумуштуу катары долбоорго катышкан 20дан ашык окумуштуунун эмгеги элге жетип, элибиз да улуттук баалуулуктарды жакындан таанып, кийинки муунга өткөрүп берүү үчүн өз колунан келген аракетин кылат эле. Элдик оозеки чыгармачылыктын үлгүлөрү, кенже эпостор мектепте да, кесиптик орто жана жогорку окуу жайларында да окутулат. Бул эмгектерден мугалимдер да, окуучу, студенттер да каалаган, кызыктырган окуя, тематикалык бөлүмдөр боюнча маалымат ала тургандай шарт түзүлөт. Бул изилдөөлөр башка кенже эпостор, элдик поэмалар жана түрдүү жанрдагы элдик чыгармалар боюнча каталогдордун, көрсөткүчтөрдүн түзүлүшүнө жол ачат деген ишеничтебиз.

Пайдаланылган булактар:

1. Кыргыз адабиятынын тарыхы. Оозеки чыгармачылыктын жанрлары. – Б., 2017. I том. – 708 бет.
2. Кыргыз адабиятынын тарыхы – Кенже эпостор жана поэмалар. III том. – 3-бас. Б.: «Кут-Бер», 2017. – 688 б.
3. Кыргыз адабиятынын тарыхы. Оозеки чыгармачылыктын жанрлары. – Б., 2017. I том. – 490-бет.
4. Закиров С. «Кожожаш» эпосунун кээ бир маселелери. – Ф., 1959.
5. “Эр Төштүк” эпосунун варианттары жана идеялык-көркөмдүк өзгөчөлүктөрү” (1965)
6. Субанбеков Ж. Кыргыз элинин баатырдык кенже эпостору. 1970.
7. Кайыпов С. Проблемы поэтики эпоса “Эр Төштүк”. Москва, 1990.
8. “Манас” эпосунун сюжеттик-тематикалык көрсөткүчү – I. 1-китеп. – Б.: КТМУ, 2019.
9. “Манас” эпосунун сюжеттик-тематикалык көрсөткүчү – I. 2-китеп. – Б.: КТМУ, 2019.
10. “Манас” эпосунун сюжеттик-тематикалык көрсөткүчү – I. 3-китеп. – Б.: КТМУ, 2019.

11. <http://www.ruthenia.ru/folklore/indexes.htm> (кайрылуу датасы: 03.03.2021)
12. <https://viewer.rusneb.ru/ru/> (кайрылуу датасы: 10.04.2021)
13. <https://kartaslov.ru> (кайрылуу датасы: 11.04.2021)
14. Кожожаш. Кенже эпос. «Эл адабияты» сериясы. I том. – Бишкек, 2015.
15. Эр Табылды. Кенже эпос. «Эл адабияты» сериясы. III том. – Бишкек, 2015.